

РОЗДІЛ II

Суспільні комунікації та міжнародна інформація

УДК 324(477)

Олександр Комарчук

Інтернет як засіб деструктивного впливу на суспільство в рамках російсько-української гібридної війни

У статті досліджено один з основних елементів інформаційного фронту в період ведення гібридної агресії на території України. Сама гібридна агресія як новий спосіб ведення війн у сучасному світі не має спонтанного характеру. Цьому явищу завжди передують послідовна підготовка, основним завданням якої є вплив на свідомість населення задля подальшого маніпулювання суспільством. Це дає змогу агресору завдяки особливостям свідомості людини та суспільства загалом використовувати у своїх цілях недосконалість демократичного режиму, у якому носієм влади завжди виступає тільки народ. Підготовка до активної фази гібридної війни супроводжується застосуванням політичних та економічних технологій деструктивного характеру. Практичний досвід застосування цього виду агресії у світі вказує на ефективність таких технологій. Успішність деструктивних технологій прямо залежить від використання засобів масової комунікації, які формують та утримують потрібний напрям думок, інтересів та політичного світогляду населення загалом. Геополітична поразка Радянського Союзу в 1991 р. зменшила конкурентоспроможність Росії, створивши при цьому з колишніх республік цілком достойних для РФ конкурентів. Основним із них стала саме Українська держава. Починаючи з 2000-х рр., Російська Федерація на чолі з В. В. Путіним як напрям державного розвитку обрала шлях «геостратегії реваншу», першочерговою метою якого є повернення колишніх територій СРСР.

Демократична Україна як основна з протидіючих авторитарному устрою сусідніх держав зазнала руйнівного впливу від гібридної агресії Росії, що складається з підготовчої та активної фази, і триває понад п'ятнадцять останніх років. Саме в цей період інтернет-середовище поширило свою дію на теренах інформаційного фронту та стало одним із першочергових засобів ведення інформаційної війни в Україні.

Ключові слова: гібридна війна, політична свідомість, технології, маніпуляція, Інтернет, демократія, народ.

Постановка наукової проблеми та її значення. Демократичні країни як держави з найрозвинутішою формою політичного устрою являють собою повну протилежність тоталітарному та авторитарному режиму країн із диктаторським урядом. Цінності, закладені в демократичному правлінні, становлять основу будь-якої держави, що має на меті формування себе як конституційної та правової. Сам термін існує давно, хоча протягом довготривалого періоду зазнавав певних змін. Однак основою основ будь-якої демократії залишається влада народу.

Геополітична боротьба у світі, що сьогодні супроводжується гібридними війнами, охопила й території країн колишнього СРСР. Саме через обрання Україною демократичного вектора протистоять боротьбі з російським тоталітаризмом доволі складно. Зумовлено це, зокрема, свободою поширення «інформації», що не тільки створило фундамент для агресії на підготовчому етапі, а й сьогодні сприяє успішному веденню війни на інформаційному фронті.

Завдання агресора – отримати контроль над територією України. Реалізація цього плану можлива лише за умови маніпулювання суспільством та прийняття потрібних Кремлю рішень волевиявленням українського народу.

Мета та завдання статті. Мета дослідження полягає в комплексному розгляді використання інтернет-середовища як одного з інструментів політичних маніпуляцій суспільством для досягнення поставлених агресором завдань через використання особливостей свідомості людини та народу

© Комарчук О., 2017

загалом. Передумови й безпосередній перехід до активної фази ведення війни та нинішні події в Україні (окупація АРК та інших територій держави) – усе це безпосередній результат впливу на масову свідомість маніпулятивних технологій, що реалізувалися та реалізуються за допомогою Інтернету.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Висвітленню маніпулятивних технологій та «гібридних війн» присвячена значна кількість наукових робіт і зарубіжних (Г. Шиллер, Г. Лебон, С. Кара-Мурза, А. Цуладзе, О. Шосторма), і вітчизняних науковців (Є. Магда, В. Ф. Іванов, О. Г. Юр'євої, О. М. Шерман).

Однак ці дослідження не мають комплексного характеру й розглядають окремо явище «гібридної війни» та політичне маніпулювання як емоційний та психологічний вплив на маси, а не як політичну технологію одержання бажаного результату в умовах війни завдяки засобам масової комунікації, зокрема Інтернету.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Демократичний режим є основою будь-якої конституційної та правової держави. Влада народу, що реалізується завдяки непрямій демократії, має великі переваги перед іншими політичними режимами. Але в реаліях нинішньої геополітичної боротьби, особливо в рамках геостратегії реваншу, Російська Федерація використовує демократичний устрій суспільства для досягнення власних політичних інтересів. Такі інтереси агресору вдається реалізувати переважно завдяки впливу на свідомість як окремої людини, так і народу загалом. Цей вплив досить успішно поширюється через засоби масової комунікації, особливо Інтернет-середовище. А свобода вираження поглядів та думок, проголошена в Європейській конвенції та Конституції України, дає можливість безперешкодного поширення недостовірної інформації та фейкових матеріалів, що дають змогу агресору вдало маніпулювати українським населенням.

Розв'язання цієї проблеми можливе лише через розробку та реальне впровадження в дію певних програм, які працюватимуть на випередження та перехоплюватимуть «інформаційні атаки», при цьому надаючи населенню чітке роз'яснення щодо такого роду зброї, що активно застосовується на теренах Української держави.

Не новина, що країни нинішньої європейської конфедерації об'єднують спільні риси, притаманні всім державам-членам Європейського Союзу. У договорі про ЄС прямо передбачено, що держав-кандидат повинна відповідати певним критеріям, а саме: стабільність державних інституцій, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та захист меншин, наявність дієвої ринкової економіки тощо. У п. 1 ст. 6 Договору про ЄС зазначається, що Європейський Союз – це об'єднання держав, що поділяють спільні цінності: «Союз ґрунтований на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод, верховенства права, – спільних для держав-членів» [1].

Отже, основою будь-якої «європейської» країни є демократія.

Сама демократія являє собою політичний лад, за якого єдине легітимне джерело влади в державі – її народ. Та незважаючи на те, що сам термін з'явився дуже давно, його ідеалів вдалося досягнути далеко не всім країнам світу. Тобто хоча країни ЄС сповідують принципи демократії, вони залишаються лише більш-менш наближеними до цих принципів порівняно з іншими країнами.

Для визначення такого наближення до демократії за певними критеріями (політична культура, робота уряду, громадянські свободи, політична участь) складають рейтинги країн світу та вказують рівень демократизації суспільства в державах. Так, сьогодні Україна займає 53-тє місце й належить до категорії «недосконалої демократії», але враховуючи військово-економічну та історико-політичну ситуацію у країні цей факт сміливо можна віднести до певних досягнень, особливо враховуючи, що, наприклад, Росія посідає 107-ме, а Білорусія – аж 132-ге місце за рівнем демократизації у світі [2].

Усім відома фраза Вінстона Черчилля про те, що демократія є «найгіршою формою правління, якщо не брати до уваги всі інші», має певні особливості щодо країн, які цю форму правління будують не так давно і, відповідно, наштотвхуються на певні перепони в цьому питанні [3].

Гострою проблемою непрямой демократії майже завжди є те, що сама державна влада, хоча й через посередників – «парламент, президент, уряд», у певному розумінні належить народу. А народ має свої особливості, що прямо залежать від навколишнього політичного та економічного середовища, у якому він перебуває. Отож дуже часто, особливо в кризових політичних ситуаціях, що характеризуються радикальною перебудовою політичного життя, «народ» як безпосередній носій

влади перебуває в досить хиткому становищі та тісно межує із «натовпом», а демократія відповідно до такого явища – це охлократія. Тобто влада в будь-який момент може перейти від «народу» до «натовпу», і це справді величезна проблема, особливо для країн колишнього Радянського Союзу [4].

Звісно, Українську державу такі проблеми не оминули, і досвід останніх двадцяти п'яти років на це чітко вказує. Українському суспільству, яке залишилося сам на сам із проблемами, що дістались унаслідок геополітичної поразки СРСР, довелося й доводитися будувати країну, перебуваючи при цьому між декількома найвпливовішими гравцями геополітики, яким зовсім не вигідно, щоб у цій боротьбі з'явився конкурент в обличчі Української держави. Особливо це стосується північно-східного сусіда – Російської Федерації, якій досить важко змиритися з тим, що Україна є цілком конкурентоспроможною державою на зовнішній політичній арені [5].

Період від 1991-го до 2004 р. показав, що в Україні поступово формується політичний світогляд суспільства, досить наближений до стандартів країн-членів ЄС. А вибори 2004 р., проведені з порушеннями та фальсифікацією, результати яких у подальшому було визнано недійсними, показали російській стороні, що вона інтенсивними темпами втрачає Україну не тільки як свою «колонію», а й як союзника загалом [4]. Тому відповідно від «братської сторони» не залишалось чекати нічого, окрім повної мобілізації сил в усіх сферах гібридної агресії з масштабним застосуванням при цьому деструктивних технологій.

Розуміючи та усвідомлюючи всю складність проблеми, Росія вирішила діяти більш затратними, але водночас і більш ефективними методами. Тобто, як показали події Помаранчевої революції 2004 р., для досягнення геополітичних цілей в аспекті призначення маріонеткового уряду в Україні брудної фальсифікації на виборах недостатньо. А тому Кремлю нічого не залишалось, як діяти на випередження, використовуючи при цьому на свою користь історичну та територіальну особливість Української держави та певну розгубленість і невизначеність населення в окремих регіонах, що вкотре посилилася після розпаду СРСР [6, с. 67]. Таким чином, передбачалося якомога швидше та ефективніше зруйнувати новостворений демократичний режим, що склався на той момент в Україні.

Для втілення цих завдань було вирішено використати політичні та економічні технології деструктивного характеру.

Дія на випередження полягала в тому, щоб, застосовуючи вказані технології, використати опозиційні настрої населення Південно-Східної України в можливій ситуації, яка матиме для Москви вигоди в політичному плані. Тобто мається на увазі, що Кремль, розуміючи, що встановлення вигідного для себе уряду навіть законним шляхом в Україні не дає стовідсоткової гарантії політичної стабільності, та маючи при цьому досвід 2004 р., вирішив розробити методи гібридної агресії задля подальшого відокремлення певних українських регіонів.

Враховуючи той факт, що гібридні війни – явище не нове, а методика ведення російської агресії, незважаючи на певне вдосконалення, уже неодноразово використовувалися у світі, дії РФ певною мірою були передбачувані, оскільки будь-яка гібридна війна не починається випадково, а має під собою певне підґрунття, що формується не один рік. Підготовка такого виду агресії спрямована на формування вигідного політичного світогляду населення певного регіону, що в будь-який момент не тільки віддасть свій голос за певне рішення, а й за потреби виступить на стороні агресора зі зброєю в руках.

Усе зазначене вище обов'язково супроводжується використанням засобів масової комунікації, які являють собою основну зброю та формують інформаційний фронт, що за важливістю в гібридних війнах не поступається військовому [7].

Одним з інструментів, що їх останні декілька десятиліть активно застосовують країни-агресори у війнах гібридного характеру, є Інтернет. Дослідження засвідчують, що порівняно з телебаченням інтернет-ресурси є значно потужнішою й гнучкішою системою передавання інформації, тому їхній вплив ефективніший за телевізійне маніпулювання масами. Це видається особливо небезпечним, ураховуючи той факт, що значна частка дорослого населення України (54 %) не має сформованої ідентичності й тому сприйнятлива до зовнішнього інформаційного впливу, виявляє схильність до ситуативно змінної поведінки. Поряд із застосуванням деструктивних технологій, спрямованих на українське населення (зниження економічного рівня держави, руйнування всіх верств промисловості, нестабільність курсу валют тощо), в Україні спостерігається значне зупинення динаміки процесів особистісної ідентифікації.

Усе це, власне, і стає передумовою маніпулювання масовою свідомістю, що ми спостерігаємо сьогодні як результат застосування різних масмедійних технологій [8].

Унаслідок суттєвого підвищення актуальності соціальних мереж серед українського населення, інформаційні потоки поширюються дедалі з більшою силою. Люди мають можливість не тільки отримувати та поглинати інформацію, а й обмінюватися нею, своїми поглядами, коментарями щодо тих чи тих подій. У певному розумінні кожному, хто користується соціальними мережами в Інтернеті, доводиться опановувати професію журналіста. Це зумовлено тим, що політичні й економічні проблеми стосуються безпосередньо кожного, а тому бажання поділитися інформацією про події та ставленням до них з іншими людьми досить обґрунтоване.

Більша частина населення веде віртуальне життя на сторінках соцмереж (Facebook, Вконтакте, Однокласники і т. п.), при цьому відбувається спілкування людей із різних регіонів і країн. Цей факт – явище, безперечно, позитивне. Але, як було зазначено вище, будь-яке позитивне та прогресивне явище обов'язково використовує агресор у процесі впровадження тактики гібридної війни.

За допомогою цього явища вдається не тільки маніпулювати свідомістю певної частини людей, а й вдало це поширювати. Тобто завдяки технологіям ЗМК інформацію подають у маси, а вони вже обробляють отриману інформацію (як їм здається, самостійно) та обмінюються нею один з одним, при цьому залучаючи навіть тих, хто зовсім мало цікавиться політичними новинами. Така дія поширюється в інформаційному просторі подібно вірусу.

Ця практика має відповідні результати в процесі ведення інформаційної війни. Досягнення результатів так званого референдуму в Автономній Республіці Крим 2014 р. відбулося саме завдяки тривалому поширенню та «зараженню» суспільства потрібною інформацією. Такий самий сценарій можна було спостерігати й на Донбасі. Задуманий сценарій був ідентичним лише за відсутності відкритої військової підтримки РФ [4].

Активна фаза гібридної війни між Україною й РФ перейшла до завершальної стадії, але не виключена можливість нових її спалахів та активізації в інших регіонах України. Враховуючи те, що інформаційна обробка населення відбулася значно раніше за активну фазу гібридної війни, сьогодні нам залишається тільки спостерігати за її результатами, а сторони-агресору лише спрямовувати та координувати поставлені завдання в думках та свідомості людей.

У березні 2017 р. згідно з Указом президента України Петра Порошенка набрало чинності рішення Ради національної безпеки й оборони «Про доктрину інформаційної безпеки України». Звісно, прийняття такої доктрини зумовлено виникненням актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері, а також потребою визначити інноваційні підходи до формування системи захисту й розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного поширення інформації [9].

Мета доктрини – уточнити принципи формування та реалізації державної інформаційної політики для протидії руйнівному впливові РФ в умовах ведення щодо України гібридної війни.

Отже, найперші кроки для розв'язання проблеми небезпеки, що виникла в інформаційному просторі, главою держави зроблені. Потрібно також досліджувати результативність запровадженої доктрини, розробляти й впроваджувати до неї певні зміни задля вдосконалення протидії агресору в інформаційному просторі, передусім у Інтернеті.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Сьогодні унаслідок ведення російсько-української «гібридної війни» населення України, зокрема на окупованих територіях, перебуває під постійним тиском інформаційних атак супротивника. Російська Федерація успішно використовує інтернет-технології, значну частку яких становлять технології маніпулятивні. Це значним чином відображається на свідомості суспільства та окремих індивідів і має важкі наслідки не тільки для суспільства, а й для країни загалом. Незважаючи на реальні дії керівництва країни, демократичний вектор розвитку України, на жаль, заважає реалізації протидії інформаційному фронту, який розгорнуто проти українського населення. Саме тому потрібно більше уваги приділити детальному вивченню можливості функціонування «інформаційної доктрини» в Україні, щоб не допустити утисків демократичного устрою, що полягає у свободі думок та поглядів людини й громадянина.

Джерела та література

1. Договір про Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029
2. Самые демократические страны мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://basetop.ru/samyie-demokraticnyie-stranyi-mira/>

3. Термінологія демократії – Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Деструктивні технологія як спосіб маніпуляції свідомості людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrefs.com.ua/84045-Destruktivnyye-tehnologii-kak-metod-manipulyacii-soznaniem-lyudeiy.html>
5. Цюрюпа М. В. Основи сучасної політології : підруч. для студентів / М. В. Цюрюпа. – Київ : Кондор, 2009. – 354 с.
6. Александер Б. Как выигрываются войны / Б. Александер ; пер. с англ. В. Беленького. – М. : ООО «Изд-во АСТ» ; ООО «Транзиткнига», 2004. – 604 с.
7. Иванов В. Ф. Соціологія масової комунікації : навч. посіб. / В. Ф. Иванов. – Черкаси : Вид-во ЧДУ, 2003.
8. Серебряков С. Соціальні медіа як середовище архетипного впливу на масову свідомість [Електронний ресурс] / С. Серебряков. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/08.pdf>
9. Петро Порошенко підписав указ про створення інформаційної [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kr.ua/politics/568177-poroshenko-podpysal-doktrynu-ynformatsyonnoi-bezopasnosty-ukrayny>

Комарчук Александр. The Internet as a Means of Destructive Influence on Society in the Framework of the Russian-Ukrainian Hybrid War. In the article examines one of the key elements of information front in the period of hybrid aggression in Ukraine. Itself a hybrid of aggression, as a new way of warfare in the modern world is not spontaneous. This phenomenon is always preceded by consistent training, whose main task is to impact on the consciousness of the population to further the manipulation of society. This enables the aggressor, due to the peculiarities of human consciousness and society as a whole to exploit the imperfection of a democratic regime in which carrier power is always only the people. Preparing for the active phase of the hybrid war is always accompanied by the use of political and economic technologies of a destructive nature. Practical experience using this type of aggression in the world points to the effectiveness of such technologies. The success of destructive technology is directly dependent on the use of means of mass communication, which shape and hold in the desired direction of thought, interests and political Outlook of the population in General. Geopolitical defeat of the Soviet Union in 1991 rejected the competitiveness of Russia under the former republics quite decent for Russian competitors. The main of which was the Ukrainian state. Since 2000-ies the Russian Federation headed by Vladimir Putin as state development has chosen the path of “geostrategy revenge” the primary purpose of which is the return of the former territories of the USSR.

Democratic Ukraine as the main countries opposing the authoritarian device of neighbouring States suffered devastating effects from a hybrid of Russian aggression that consists of the preparatory and the active phase lasts over the last fifteen years. In this period the role of the Internet has extended its action on the vast information front and became one of the primary means of information warfare in Ukraine.

Key words: hybrid warfare, political consciousness, technology, manipulation, Internet, democracy, people.

Комарчук Александр. Интернет как средство деструктивного влияния на общество в рамках российско-украинской гибридной войны. В статье исследуется один из основных элементов информационного фронта в период ведения гибридной агрессии на территории Украины. Сама гибридная агрессия как новый способ ведения войн в современном мире не представляет спонтанного характера. Этому явлению всегда предшествует последовательная подготовка, основной задачей которой является воздействие на сознание населения с целью дальнейшего манипулирования обществом. Это дает возможность агрессору, благодаря особенностям сознания человека и общества в целом использовать в своих целях несовершенство демократического режима, в котором носителем власти всегда выступает только народ. Подготовка к активной фазе гибридной войны всегда сопровождается применением политических и экономических технологий деструктивного характера. Практический опыт применения такого вида агрессии в мире указывает на эффективность таких технологий. Успешность деструктивных технологий прямо зависит от использования средств массовой коммуникации, которые формируют и удерживают необходимое направление мыслей, интересов и политического мировоззрения населения вообще. Геополитическое поражение Советского Союза в 1991 г. снизило конкурентоспособность России, создав при этом из бывших республик вполне достойных для РФ конкурентов. Основным из них стало именно Украинское государство. Начиная с 2000-х гг., Российская Федерация во главе с В. В. Путиным в качестве государственного развития избрала путь «геостратегии реванша», первоочередной целью которой является возвращение бывших территорий СССР.

Демократическая Украина как основное из противоборствующих авторитарному устройству соседних государств претерпела разрушительное влияние от гибридной российской агрессии, состоящей из подготовительной и активной фазы и длящейся более пятнадцати последних лет. Именно в этот период интернет-среда распространила свое действие на просторах информационного фронта и стала одним из первоочередных средств ведения информационной войны в Украине.

Ключевые слова: гибридная война, политическое сознание, технологии, манипуляция, Интернет, демократия, народ.

Стаття надійшла до редколегії
17.11.2016 р.